

РОЗВИТОК СТРУКТУРИ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ: СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДСИСТЕМ

© 2016 ШЕВЧЕНКО О. О.

УДК 330.342

Шевченко О. О. Розвиток структури господарської системи: системно-синергетичний аналіз підсистем

Метою статті є дослідження структури господарської системи із застосуванням системно-синергетичного аналізу її підсистем. Розглянуто еволюцію використання системного підходу щодо аналізу господарських систем сучасного світу. Виділено ознаки системного підходу та властивості господарських систем. У сучасному парадигмальному контексті визначено поняття розвитку та еволюції господарських систем. У відповідності до синергетичної парадигми дослідження обґрунтовано системну трансформацію суспільства, доведено вплив біфуркаційних механізмів на протікання трансформаційних процесів розвитку господарських систем. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення фундаментальних наукових засад дослідження господарського механізму крізь призму цивілізаційного підходу, нарощування сучасної бази досліджень флуктуацій господарських систем сучасного світу, належного прогнозування станів біфуркаційності національної господарської системи. Подальше використання системно-синергетичного аналізу є доцільним для врахування параметрів кризи розвитку суспільства, господарських систем, які виступають основними об'єктами впливу в процесі управління світогосподарськими процесами в цілому й основним об'єктом вивчення у процесі їх пізнання із застосуванням цивілізаційного підходу дослідження.

Ключові слова: господарська система, системний підхід, системно-синергетичний аналіз, емерджентність, цілісність.

Бібл.: 41.

Шевченко Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра історії та теорії господарства, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: e.shevchenko@krm.net.ua

УДК 330.342

Шевченко Е. А. Развитие структуры хозяйственной системы: системно-синергетический анализ подсистем

Целью статьи является исследование структуры хозяйственной системы с применением системно-синергетического анализа её подсистем. Рассмотрена эволюция использования системного подхода для анализа хозяйственных систем современного мира. Выделены признаки системного подхода и свойства хозяйственных систем. В современном парадигмальном контексте определено понятие развития и эволюции хозяйственных систем. В соответствии с синергетической парадигмой исследования обоснована системная трансформация общества, доказано влияние бифуркационных механизмов на протекающие трансформационные процессы развития хозяйственных систем. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является определение фундаментальных научных основ исследования хозяйственного механизма сквозь призму цивилизационного подхода, наращивание современной базы исследований флуктуацій хозяйственных систем современного мира, надлежащего прогнозирования состояний бифуркационности национальной хозяйственной системы. Дальнейшее использование системно-синергетического анализа целесообразно для учета параметров кризиса развития общества, хозяйственных систем, которые являются основными объектами воздействия в процессе управления мирохозяйственных процессов в целом и основным объектом изучения в процессе их познания с применением цивилизационного подхода исследования.

Ключевые слова: хозяйственная система, системный подход, системно-синергетический анализ, эмерджентность, целостность.

Библ.: 41.

Шевченко Елена Александровна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра истории и теории хозяйства, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: e.shevchenko@krm.net.ua

UDC 330.342

Shevchenko O. O. Development of the Structure of Economic System: the System-Synergetic Analysis of Subsystems

The article is aimed at studying the structure of economic system using the system-synergetic analysis of its subsystems. Evolution in using the system approach for analyzing economic systems in the modern world has been considered. Signs of the system approach as well as characteristics of economic systems have been allocated. Both development and evolution of economic systems has been defined in the current paradigmatic context. In accordance with the synergetic paradigm of research, system transformation of society has been substantiated, influence of bifurcation mechanisms on the course of transformational processes in the development of economic systems has been proven. Prospects for further research in this area are to define the fundamental scientific bases of research on economic mechanism through the prism of the civilizational approach, developing a contemporary base of researches on fluctuations of economic systems in the modern world, proper forecasting of bifurcation status of the national economic system. Further use of the system-synergetic analysis is advisable to account the characteristics of the development crisis of society and economic systems, which are the main objects of influence in the management of global economic processes in general and the main object of studying in the course of their cognition, using the civilizational approach of researching.

Keywords: economic system, systematic approach, system-synergetic analysis, emergence, integrity.

Bibl.: 41.

Shevchenko Olena O. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of History and Theory of Economy, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: e.shevchenko@krm.net.ua

Національні особливості кожної держави відіграють не останню роль у формуванні та функціонуванні економіки як господарської системи. Усе гостріше постає питання про оновлення інструментарію теоретичного осмислення реалій національної та глобальної економіки, формування нових підходів в їх розумінні та поєднанні економічної теорії з практикою

господарювання. У сучасній літературі майже відсутня інформація щодо радикальних змін у господарських системах, що відбулися, починаючи з 30-х років минулого століття. Сформовані в їх надрах нові форми господарювання надали господарським системам нові якості, а етапи таких змін дозволяють встановити особливості сучасного стану господарств. Сучасні дослі-

дження проблеми спираються на емпіричну реальність, узагальнюють окремі процеси та категоріальну ієрархію, яка відображає вихідне поняття системи та разом з тим формує можливу теоретичну схему дослідження даної категорії. У них розвиток господарської системи розглядається із застосуванням системного підходу, синергетики як процес планомірних змін, внаслідок чого виникає якісно новий стан економічної системи. Однак, незважаючи на очевидні здобутки економічної науки в дослідженні окреслених наукових проблем, присвячених структурному розвитку національної економіки, багато питань і на цей час залишаються невирішеними навіть у теоретико-методологічному аспекті. Усвідомлення актуальності, а також недостатній рівень науково-теоретичного обґрунтування низки питань зумовили мету та послідовність наукового дослідження.

Сучасні соціально-економічні явища та процеси, зумовлені реаліями трансформаційних перетворень суспільства, загострюють потребу у фундаментальних дослідженнях сутності, структури та типологізації господарських систем. Вирішення цієї проблеми потребує звернення до філософського принципу системності, який здатен пояснити окремих вимір господарської реальності у сучасному суспільстві.

Поняття «система» з'явилося, як відомо, з метою забезпечення дослідницьких інтересів доволі спеціалізованої теоретичної сфери, а згодом воно поширилося на всі галузі наукової, технічної, суспільної та господарської практики.

Започаткування системного підходу пов'язано з критичним переосмисленням аналітико-синтетичних концепцій класичної науки в творах Г. Спенсера [26, с. 5], К. Маркса [20, с. 128], Т. Парсонса [24, с. 41], К. Поланьї [39, с. 38], Й. Шумпетера [33, с. 8] та інших відомих дослідників. Головні ключові принципи системного підходу знайшли яскраве відображення в працях філософів та економістів. Так, у праці відомого російського філософа та економіста О. Богданова «Загальна організаційна наука (тектологія)» наведено трактування організованості (системності) як «властивість цілого бути більшим за суму своїх частин» [2, с. 85]. Австрійсько-канадський біолог Л. фон Берталанфі, автор фундаментальної праці «Загальна теорія систем» (1968), сформулював дефініцію системи як «сукупність елементів, що знаходяться у взаємодії» [36, с. 5]. Система – це насамперед впорядкована множина взаємопов'язаних елементів, які володіють певною структурою і організацією. Таким чином, сформульована ще в античності теза про те, що цілісність є більшою, ніж сума її частин, мала вже не містичний смисл, а фіксувала знаковий етап і проблему організації мислення.

Аналізуючи наукові здобутки економічної теорії [3, с. 21; 7, с. 11; 9, с. 34; 18, с. 8; 19, с. 67; 25, с. 18; 27, с. 9], слід відмітити в наукових дослідженнях щодо використання для аналізу господарських систем такі ознаки системного підходу:

1) дослідження об'єкта утворення (системи) як цілісного відносно зовнішнього середовища, що складається з елементів, які не підлягають подальшій дифе-

ренціації, та зв'язків, які породжують нові емерджентні властивості цілісності (як зауважив Роберт Мертон, «зв'язок віддзеркалює динамічно-функціональний вимір життєдіяльності системи» [21, с. 131]);

2) робиться акцент на з'ясуванні сутності відносин та зв'язків у господарській системі, виокремлення тих з них, які є системоутворюючими, такими, що забезпечують відносно відособлене функціонування системи;

3) застосування характеристики елементів системи залежно від специфіки цілого з урахуванням того, що сутнісні властивості господарської системи визначаються не тільки властивостями елементів, а й властивостями її структури та системоутворюючих зв'язків (виділяють домінування цілого над частинами);

4) підкреслення того, що будь-який з підсистем властиві свої особливості формування та темп її розвитку, які не збігаються із загальною характеристикою господарської системи;

5) з'ясування принципів ієрархії елементів господарської системи, способів взаємовпливу та функціональної координації її підсистем.

Системна методологія покликана інтегрувати аналітичний та холистський, послідовно науковий та інтуїтивний, об'єктивний та ціннісно-орієнтований методи пізнання. Саме системний метод надає можливість розглянути суспільство у сукупності його істотних властивостей і особливостей. Згідно із зазначенням підходом господарська система є способом існування об'єктивної реальності, з множиною підсистем та елементів, взаємодія між якими та зовнішнім середовищем зумовлює її якісну або сутнісну інтегративну цілісність.

Загалом, категорія «велика суперсистема» увійшла в науковий обіг у 70-х роках ХХ ст., однак чіткого її визначення не існує й дорсі. На думку науковців, потреба в цій категорії зумовлена не стільки необхідністю класифікації наявних систем, як виявленням методів дослідження еволюції господарської системи з урахуванням стану її всіх підсистем.

Можна виділити та узагальнити такі ознаки господарської системи, як керованість та цілеспрямованість (наявність у системи загальної мети); складна ієрархічна структура господарської системи, яка передбачає поєднання централізованого управління з функціональною автономністю підсистем; емерджентність (наявність інтегративних властивостей, які неможливо вивести зі спостережуваних властивостей елементів) системи; багатоканальність зв'язків елементів (взаємозв'язок підсистем по горизонталі та по вертикалі); складні відносини між змінними величинами; наявність інформаційних зв'язків між підсистемами та зовнішнім середовищем; полікритеріальність оцінки результативності функціонування системи; наявність конкуруючих складових системи та конфліктних ситуацій.

Суспільству субстанційно не притаманна адитивність, тобто тип відношень між цілим та його частинами, коли властивості цілого повністю визначаються властивостями його частин. Натомість соціум функціонує за принципом холізму, згідно з яким цілісність принципово більша (якісно інакша), ніж сукупність її складових. Тут

простежується світоглядна спадкоємність з ентелехією Аристотеля (внутрішня сила, що потенційно містить в собі ціль та кінцевий результат), яка стверджувала, що органічна цілісність завжди більша арифметичної суми її частин. Нові властивості, що виникають у результаті генерації соціальної цілісності, мають назву емерджентних. Поняття «емерджентні властивості» було сформульовано Талкотом Парсонсом у 1937 р. у контексті функціональних особливостей соціальних систем. Науковець мав на увазі, пов'язані між собою, три властивості: 1) системи володіють певною структурою, що виникає не сама по собі, а завдяки процесам соціальної взаємодії; 2) ці емерджентні властивості не можуть бути редуковані до звичайної суми характеристик соціальних суб'єктів; 3) значення будь-якої дії в суспільстві важко зрозуміти ізольовано від контексту соціальної підсистеми, в межах якої вона виявляє себе.

На сьогодні слід виділити такі властивості господарської системи суспільства та її підсистем, які пов'язані між собою.

Цілісність господарської системи – це коли зміна будь-якого елемента впливає на всі інші її елементи і приводить до зміни системи в цілому, і навпаки, будь-яка зміна системи позначається на всіх її елементах. Тобто цілісність виражається через єдність різноманітних елементів в системі і передбачає таку взаємодію складових систем, яка характеризується прагненням до самозбереження за змістом та самовідтворення за формою. У результаті господарська система, яка набуває ознак самоорганізації, стає не тільки більш стійкою, але, що, більш важливо, набуває здатності до еволюції.

Ієрархічність та гетерархічність – це наявність системної структури з рівнями організації складових частин. Бо будь-яка система сама може виступати компонентом іншої системи, а сукупності елементів, поєднаних за функціональною ознакою, утворюють компоненти або підсистеми. Взаємозв'язок цих підсистем призводить до того, що окремий елемент може одночасно належати до декількох з них.

Синергія (інтегративність) проявляється у володінні системою властивостями, відсутніми в її елементах, а її підсистеми (елементи) володіють властивостями, що не притаманні господарській системі.

Відкритість господарської системи свідчить про те, що систем функціонує через обмін енергетично-інформаційними потоками з іншими підсистемами та зовнішнім середовищем (суспільством).

Динамічність зосереджена на наявності мети та функцій руху системи, у ході якого господарська система взаємодіє з іншими системами та середовищем, а також долає внутрішні протиріччя.

Нелінійність свідчить про те, через велику кількість зовнішніх та внутрішніх чинників та складність взаємодії між ними розвиток системи є щонайменш циклічним, тобто періоди кількісного та якісного прогресу змінюються періодами деградації, а з підвищенням складності системи можна констатувати наявність крос-циклічних явищ, коли фаза розвитку одних компонентів господарської системи накладається на фазу

регресу інших. Крім того, нелінійність, відсутність жорстко заданого вектору руху системи обумовлює її невідзначеність.

Адаптивність та стійкість – це здатність системи зберігати структуру, функціональність та доцільність (для цілеспрямованих систем суспільства) існування за наявності внутрішніх протиріч та зовнішніх впливів. Однак рівновага системи може бути стійкою лише відносно. Значний вплив зовнішнього середовища приводить до усталення багатьох центрів нерівноваги в системі за рахунок дисипативних структур як механізму взаємопроникнення зовнішнього та внутрішнього середовища системи.

Самоорганізація (саморозвиток) – здатність системи до зміни внутрішньої структури під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників, яка реалізується в процесі утворення дисипативних структур та прагнення до динамічної рівноваги.

Фрактальність, як одна з властивостей господарської системи, свідчить, що характер функціонування та розвитку цілісної системи не залежить від масштабу її розгляду, якщо система більш високого рангу змінює власні характеристики певним чином, то всі підсистеми, які входять до її складу змінюються подібно. Спосіб функціонування системи обумовлює спосіб функціонування її компонентів, наслідком даної властивості виступає виконання вимоги узгодженості функціонування складових системи: якщо елементи (підсистеми) функціонально не доповнюють одне іншого, а функціонування компонентів не є подібним, то цілісність господарської системи порушується.

Кожна господарська система характеризується цілісністю своїх елементів (підсистем). Ці підсистеми можуть бути суперечливими і конкурувати між собою. Суспільство як система – це складна, динамічна багатоманітність процесів і структур, кожен з яких має власні пріоритети, однак загалом виявляється необхідним для функціонування системи, забезпечення її рівноваги та стійкості, а характер зв'язку між підсистемами визначає цілісність господарської системи і змістовність емерджентних властивостей, які є найхарактернішою її властивістю. Цілісність господарської системи суспільства безпосередньо забезпечується її економічним центром в особі ринку, економічних органів держави та сукупністю функцій, які вони покликані виконувати. Наявність петлі зворотного зв'язку між центром та підсистемами є однією з ключових ознак системності господарської сфери суспільства. На думку сучасних дослідників, усвідомлення фрактальності господарських систем є науковим відкриттям ХХ ст., заснованим на визнанні правомірності існування структур різних форм, типів, рівнів, що забезпечують величезну кількість взаємодій, максимально сприяючи інтенсифікації обмінних процесів між підсистемами.

У сучасному парадигмальному контексті розвиток господарських систем трактується як нелінійний, багатоваріантний процес господарської еволюції людства. Еволюція розглядається досить у широкому контексті, як процес змін у всіх підсистемах, що відбувається у

формі поступових стрибкоподібних кількісних та якісних перетворень.

Під системною трансформацією слід розуміти всі перетворення, які охоплюють загальний спектр суспільного життя, його духовну, політичну, економічну та соціальну сфери (підсистеми) господарської системи. Системна трансформація охоплює структурні, функціональні та організаційні перетворення підсистем та структурних компонентів. На думку прихильників теорії господарського порядку, системна трансформація зачіпає всі часткові порядки суспільного життя [10, с. 89; 13, с. 172; 23, с. 51].

У відповідності до синергетичної парадигми дослідження дезорганізація господарських систем (особливо яка зростає) проявляється у збільшенні ентропії, наближенні до біфуркаційного стану розвитку та виникненні загроз деструктивних і катастрофічних змін у суспільстві. Досить часто вчені-дослідники аналізують тільки динаміку соціально-економічної системи з урахуванням дії чинників, які зумовлюють різні режими розвитку процесів у нелінійному середовищі [1, с. 34; 5, с. 54; 8, с. 4; 16, с. 115; 22, с. 29; 30, с. 71; 32, с. 12; 34, с. 39; 38, с. 18; 41, с. 238]. Як правило, біфуркаційні механізми трансформації господарських систем ґрунтуються на зворотних зв'язках і передбачають втрату цілісності, принципів відмінних ознак та перехід їх в нову якість. Біфуркаційні механізми значно прискорюють процес розвитку господарської системи суспільства, породжуючи максимальну варіативність станів її підсистем (структурних складових), невизначеність, незворотність та непередбачуваність майбутнього національних економік країн. На думку багатьох сучасних дослідників [6, с. 8; 11, с. 21; 17, с. 87; 29, с. 24; 31, с. 70], біфуркаційні механізми є більш ефективними у порівнянні з адаптаційними, оскільки створюють належні (майже ідеальні) умови для розвитку та дають змогу різко прискорювати його темпи. Варіативність (розгалуженість) та дискретність підсистем дозволяють господарській системі ніби «змінювати» («забувати») старий неефективний (або менш ефективний) стан і на основі багатоваріантного пошуку «відбирати» новий, більш ефективний. Водночас біфуркаційні механізми забезпечують необоротність протікання трансформаційних процесів розвитку господарських систем і сприяють закріпленню змін, що відбулися.

В умовах сучасних викликів, трендів епохи глобалізації та ознак національної кризи прояв стану господарської системи та економічної підсистеми суспільства має ряд особливостей. По-перше, стан біфуркації повинен приводити до змін в регулюванні або застосуванні засобів управління ситуацією, а, по-друге, вплив змін середовища на параметри світової та національної кризи є випадковим, і тому траєкторію її перебігу після стану біфуркації визначити дуже складно. Часові лаги катастрофи (руйнування) системи визначаються за принципом «максимального зволікання», а стан біфуркації змінюється лише тоді, коли у системи немає іншого виходу, бо чим вищий рівень нестійкості системи, тим більша кількість мікроциклів її розвитку.

Системна господарська еволюція базується на двох взаємопов'язаних процесах: по-перше, відбувається структурна перебудова економіки, зміна кількості та складу параметрів порядку, формується спектр можливих варіантів траєкторії подальшого розвитку національної економіки; по-друге, економічна структура накопичує соціальну енергію перетворень, впливаючи на поведінкову складову господарського розвитку [4, с. 7; 12, с. 81; 14, с. 794; 15, с. 21]. У більшості сучасних досліджень спостерігається одночасне вживання понять («суспільний розвиток», «економічний розвиток», «соціально-економічний розвиток» та «господарський розвиток» без розмежування і конкретизації їх відмінностей та суті. Однак якщо розглядати суспільство із системної точки зору і виділяти такі його підсистеми (або складові), як економічна, політична, соціальна, фінансова, культурна сфери, необхідним стає уточнення змісту поняття господарського та економічного розвитку.

Наукові підходи до загальнотеоретичного обґрунтування категорії розвитку в різні історичні епохи є досить розмаїтими. У сучасній філософській літературі під розвитком розуміється зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, яка характеризується такими трьома властивостями: є закономірною, спрямованою і якісною зміною [35, с. 112]. Під *закономірністю* розуміється невідповідний характер змін. *Спрямованість* змін означає перехід від одного стану об'єкта до іншого не шляхом постійного повторення пройденого, не рухом по колу, а поступовим рухом до більш досконалого стану об'єкта (прогресивний розвиток) або рухом у протилежному напрямі (регресивний розвиток). Якісні зміни визначаються переходом від структури однієї якості (з однією кількістю її складових, порядком їх розташування одна відносно одної та характером взаємозв'язку між ними) до структури іншої якості (з іншою кількістю, порядком і типом взаємозв'язків складових) [37, с. 29]. Розвиток виступає як виникнення нового якісного стану об'єкта в результаті зміни його складу і структури [40, с. 140].

Суспільство є складною системою через велику кількість елементів і складність зв'язків між ними, відкритою системою, оскільки взаємодіє із зовнішнім середовищем шляхом обміну речовиною, енергією та інформацією, і системою динамічною, яка змінюється у часі.

Елементами суспільства як господарської системи є соціальні інститути, тобто стійкі сукупності людей, груп, закладів, що виступають самостійними суб'єктами соціальної дії. Соціальні інститути, своєю чергою, складаються з неподільних компонентів суспільства – окремих людей. Між елементами суспільства виникає велика кількість складних зв'язків, які називають суспільними відносинами і які формують структуру суспільства.

Залежно від спрямованості відносин, що виникають між елементами суспільства, виділяють його основні підсистеми – сфери суспільної діяльності – певні великі відносно самостійні сукупності стійких відносин між соціальними суб'єктами. Кожна сфера складається з елементів (людей, соціальних інститутів) і певних відносин, що між ними склалися. Одні й ті ж елементи задіяні одночасно в різних сферах у зв'язку із різнобічністю їх функці-

онування. Традиційно виділяють чотири сфери суспільного життя: економічну, політичну, духовну і соціальну, які є підсистемами суспільства і містять його елементи.

Між елементами економічної системи складаються різноманітні відносини, які формують структуру системи. Серед економічних відносин виділяють такі групи, як *соціально-економічні відносини* – відносини між усіма учасниками господарської діяльності з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання благ, які визначаються формою власності на засоби виробництва і виготовлений продукт; *організаційні форми* господарської діяльності – відносини між економічними суб'єктами, що пов'язані із суб'єктом господарювання, які визначають структуру останнього; *конкретні економічні зв'язки* між підприємствами і організаціями – відносини між організаціями і підприємствами, які встановлюються за допомогою безпосередніх угод між учасниками, та *господарський механізм* – відносини між елементами економічної системи і державою, за допомогою яких остання регулює господарську діяльність на макрорівні.

До зовнішнього середовища економічної системи належать елементи, які не ввійшли до неї.

Глобальний економічний розвиток – це достатньо динамічний процес, що характеризується інтеграцією національних господарських систем сучасного світу [28, с. 57]. В епоху глобалізації світове господарство стає більш значущим за національні господарські системи, а це, своєю чергою, ускладнює регулювання внутрішніх процесів у структурних підсистемах. Сучасну світову економічну нерівномірність виправдовує теорія синергетики (галузь наукових досліджень, метою яких є виявлення загальних закономірностей у процесах стійкості та деструкції упорядкованих тимчасових простіших структур різної складності в господарських системах сучасного світу).

ВИСНОВКИ

У межах синергетики вивчаються спільні дії окремих частин якоїсь неупорядкованої системи, внаслідок яких відбувається самоорганізація – виникають макроскопічні просторові, тимчасові структури, що розглядаються як детерміновані або стохастичні закономірності. Вивчається і зворотне явище – перехід від упорядкованого стану господарської системи до суспільного хаосу. Поточна кризова ситуація – це наслідок довгострокової, переважно екзогенної, детермінованості національної моделі соціально-економічної динаміки, недооцінки ролі та значення фундаментальних наукових засад дослідження господарського механізму крізь призму цивілізаційного підходу, нарощування сучасної бази досліджень флуктуацій господарських систем сучасного світу, належного прогнозування станів біфуркаційності національної господарської системи.

Становлення глобалізаційних умов розвитку світового господарства супроводжується виникненням низки суперечностей економічного, соціального та політичного характеру, які є передумовами виникнення структурних світових економічних криз. Для національної господарської системи є доцільним урахування

параметрів кризи розвитку суспільства, які виступають основними об'єктами впливу в процесі управління світогосподарськими процесами в цілому й основним об'єктом вивчення у процесі їх пізнання із застосуванням цивілізаційного підходу дослідження та прикладних засад синергетичного аналізу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бальцерович Л.** Свобода і розвиток: економія вільного ринку / Л. Бальцерович. – Львів : Бібліотека журналу «І», 2000. – 332 с.
2. **Богданов А. А.** Тектология. Всеобщая организационная наука: в 2-х кн. / А. А. Богданов. – Книга 1. – М. : Наука, 1989. – 303 с.
3. **Бураковський І.** У пошуках моделі економічного розвитку / І. Бураковський // Українська державність у ХХ ст. (Історико-політологічний аналіз) / Кер. авт. кол. О. Дергачов. – К. : Політична думка, 1996. – 435 с.
4. **Вальрас Л.** Элементы чистой политической экономии, или теория общественного богатства / Л. Вальрас. – М. : Издательство, 2000. – 448 с.
5. **Гавриленко І. М.** Соціальний розвиток : монографія / І. М. Гавриленко, М. П. Недюха, Л. М. Усаченко. – Херсон : Грінв Д. С., 2014. – 478 с.
6. **Гагаринов А. В.** Энтропийная системная катастрофа XX века: сущность, причины, последствия / А. В. Гагаринов, П. М. Кобзев, А. А. Котляр // Бізнес Інформ. – 2015. – № 5. – С. 8–15.
7. **Гальчинський А.** Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань / А. Гальчинський. – К. : Либідь, 2013. – 472 с.
8. **Головатий М. Ф.** Держава і суспільство: концептуальні засади та соціальна взаємодія в сучасних умовах формування й функціонування держав / М. Ф. Головатий // Економічний часопис – XXI. – 2015. – № 9-10. – С. 4–8.
9. **Гражевська Н. І.** Економічні системи епохи глобальних змін / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
10. **Гэлбрейт Дж.** Экономические теории и цели общества / Дж. Гэлбрейт. – М.: Прогресс, 1976. – 408 с.
11. **Євдокимова Д. М.** Економічний розвиток: процесний підхід / Д. М. Євдокимова // Стратегія економічного розвитку України. – 2004. – Вип. 15. – С. 21–24.
12. **Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем : монография / [Артемюва Т. И., Гриценко А. А., Кричевская Т. А. и др.]; под. ред. чл. корр. НАН Украины А. А. Гриценко ; Нац. акад. наук Украины, Ин-т экономики и прогнозирования. – К., 2013. – 580 с.**
13. **Кирилюк Є. М.** Методологія дослідження процесів трансформації економічних систем у сучасних теоріях / Є. М. Кирилюк, А. М. Прощаликіна // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 172–179.
14. **Клейнер Г. Б.** Новая теория экономических систем и ее приложения / Г. Б. Клейнер // Вестник Рос. акад. наук. – 2011. – Т. 81. – № 9. – С. 794–811.
15. **Кульман А.** Экономические механизмы / А. Кульман / Пер. с фр. ; под общ. ред. Н. И. Хрусталева. – М. : Прогресс Универс, 1993. – 192 с.
16. **Липов В.** Моделі зростання і розвитку за Джованні Аррігі: український шанс? / В. Липов // Вісник Київського нац. торг-екоп. ун-ту. – 2014. – № 1. – С. 115–126.
17. **Литвиненко Н. І.** Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни : монографія / Н. І. Литвиненко. – Дніпропетровськ : НГУ, 2015. – 308 с.
18. **Литвиненко Н. І.** Структура інституціонального середовища економічної системи та взаємозв'язок між його

елементами / Н. І. Литвиненко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 6. – С. 8–15.

19. Майнцер К. Сложносистемное мышление: материя, разум, человечество. Новый синтез / К. Майнцер / Пер. с англ. – М.: URSS, 2009. – 464 с.

20. Маркс К. Письма о «Капитале» / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Издательство политической литературы, 1986. – 746 с.

21. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Роберт Мертон. – М.: АСТ, Хранитель, 2006. – 880 с.

22. Морозов О. Основы теории потужності економічних систем / О. Морозов // Економіст. – 2014. – № 12. – С. 28–32.

23. Панухник О. В. Теоретичні засади біфуркаційності економічних систем в контексті трансформацій міжсуб'єктних зв'язків / О. В. Панухник, І. Б. Маркович // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 51–57.

24. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 270 с.

25. Синергетична парадигма економіки / Є. І. Ходаківський, І. Г. Грабар, Ю. С. Цал-Цалко та ін. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 154 с.

26. Спенсер Г. Синтетическая философия (в кратком изложении Говарда Коллинза) / Г. Спенсер. – К.: Ника-Центр, 1997. – 512 с.

27. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія / С. В. Степаненко. – К.: КНЕУ, 2008. – 312 с.

28. Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку / Я. М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2009. – 302 с.

29. Трансформація національних економічних інтересів: монографія / Т. І. Павлюк, М. М. Бичков, Л. Б. Мартинова та ін. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2015. – 324 с.

30. Шинкарук Л. В. Структурний і соціальний аспекти оцінки пропорційності та диспропорційності в економіці / Л. В. Шинкарук // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2014. – № 4. – С. 71–78.

31. Шкодінна І. В. Сучасні тенденції самоорганізації світової економічної системи / І. В. Шкодінна // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 70–77.

32. Штулер І. Ю. Модифікація моделей розвитку національної економічної системи / І. Ю. Штулер // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 11 (173). – С. 12–20.

33. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1992. – 455 с.

34. Acemoglu, D. Why nations fail: the origins of power, prosperity, and power / D. Acemoglu, J. Robinson. – New York: Crown Publishers, 2012. – 529 p.

35. Amable, B. The Diversity of modern capitalism / B. Amable. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 317 p.

36. Bertalanffy, L. von. General System Theory: Foundations, Development, Applications / L. von Bertalanffy – New-York: George Braziller, 1968. – 146 p.

37. Medoza, M. G. Systems of Society. In Introduction to Social Science / M. G. Medoza, V. Napoli. – Lexington, Massachusetts, Toronto: Health, 1990. – 317 p.

38. Neuberger, E. Classifying Economic Systems / E. Neuberger // Comparative economic systems: Models and Cases. – Boston: Irwin, 1989. – P. 18–26.

39. Polanyi, K. The Great Transformation. – Boston: Beacon Press, 1957. – 313 p.

40. Popper, K. R. On the Theory of Objective Mind / K. R. Popper // In Internationaler Kongress für Philosophie. – Wien, 1968. – P. 140–156.

41. Varieties of Capitalism: the Institutional Foundations of Comparative Advantage [Ed. by P. Hall and D. Soskice]. – N. Y. Oxford: Oxford University Press, 2001. – 540 p.

REFERENCES

Acemoglu, D., and Robinson, J. *Why nations fail: the origins of power, prosperity, and power*. New York: Crown Publishers, 2012.

Amable, B. *The Diversity of modern capitalism*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Burakovskiy, I. "U poshukakh modeli ekonomichnoho rozvytku" [In search of a model of economic development]. In *Ukrainska derzhavnist u XX st. (Istoryko-politologichnyi analiz)*. Kyiv: Politychna dumka, 1996.

Baltserovych, L. *Svoboda i rozvytok: ekonomiiia vilnoho rynku* [Freedom and Development: a free market economy]. Lviv: Biblioteka zhurnalu «I», 2000.

Bogdanov, A. A. *Tektologiya. Vseobshchaya organizatsionnaya nauka* [Tectology. Universal organizational science]. Moscow: Nauka, 1989.

Bertalanffy, L. von. *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller, 1968.

Gelbreyt, Dzh. *Ekonomicheskyye teorii i tseli obshchestva* [Economic theory and goals of society]. Moscow: Progress, 1976.

Gritsenko, A. A. *Ierarkhiya i seti v institutsionalnoy arkhitektonike ekonomicheskikh sistem* [Hierarchy and network of institutional architectonics economic systems]. Kyiv, 2013.

Hrazhevskaya, N. I. *Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin* [The economic system of the era of global change]. Kyiv: Znannia, 2008.

Halchynskiy, A. *Politychna noekonomika: nachala onovlenoi paradyhmy ekonomichnykh znan* [Political noekonomika: Principles renewed paradigm of economic knowledge]. Kyiv: Lybid, 2013.

Holovaty, M. F. "Derzhava i suspilstvo: kontseptualni zasady ta sotsialna vzaiemodiiia v suchasnykh umovakh formuvannia i funktsionuvannia derzhav" [State and society: conceptual framework and social interaction in modern conditions of formation and functioning states]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 9-10 (2015): 4-8.

Havrylenko, I. M., Nediukha, M. P., and Usachenko, L. M. *Sotsialnyi rozvytok* [Social development]. Kherson: Hrin D. S., 2014.

Haharinov, O. V., Kobziev, P. M., and Kotliar, A. A. "Entropohenna systemna katastrofa XX stolittia" [Entropohenna systemic disaster of the twentieth century]. *Biznes Inform*, no. 5 (2015): 8-15.

Kleyner, G. B. "Novaya teoriya ekonomicheskikh sistem i yee prilozheniya" [The new theory of economic systems and its applications]. *Vestnik Rossiyskoy akademii nauk*, vol. 81, no. 9 (2011): 794-811.

Kulman, A. *Ekonomicheskyye mekhanizmy* [Economic mechanisms]. Moscow: Progress; Univers, 1993.

Khodakivskiy, Ye. I. et al. *Synerhetychna paradyhma ekonomiky* [Synergetic paradigm economy]. Zhytomyr: ZhDTU, 2007.

Kyryliuk, Ye. M., and Proshchalykina, A. M. "Metodolohiia doslidzhennia protsesiv transformatsii ekonomichnykh system u suchasnykh teoriyakh" [Research methodology the transformation of economic systems in modern theories]. *Mekhanizm rehuliuvania ekonomiky*, no. 4 (2011): 172-179.

Lytvynenko, N. I. "Struktura instyutsionalnoho seredovyshcha ekonomichnoi systemy ta vzaiemozviazok mizh yoho elementamy" [The structure of the institutional environment of the economic system and the relationship between its elements]. *Biznes Inform*, no. 6 (2015): 8-15.

Lypov, V. "Modeli zrostannia i rozvytku za Dzhovanni Arryhi: ukrainskyi shans?" [Models of growth and development for Giovanni Arryhi: Ukrainian chance?]. *Visnyk KNTEU*, no. 1 (2014): 115-126.

Lytvynenko, N. I. *Instyutsionalni skladovi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy* [Institutional components of socio-economic development]. Dnipropetrovsk: NHU, 2015.

Merton, R. *Sotsialnaya teoriya i sotsialnaya struktura* [Social Theory and Social Structure]. Moscow: ACT; Khranitel, 2006.

- Morozov, O. "Osnovy teorii potuzhnosti ekonomichnykh system" [Basic theory of economic power]. *Ekonomist*, no. 12 (2014): 28-32.
- Mayntser, K. *Slozhnosistemnoye myshleniye: materiya, razum, chelovechestvo. Novyy sintez* [Hard systems thinking: matter, mind, mankind. A new synthesis]. Moscow: URSS, 2009.
- Marks, K., and Engels, F. *Pisma o "Kapitale"* [Letters on "Capital"]. Moscow: Politizdat, 1986.
- Medoza, M. G., and Napoli, V. *Systems of Society. In Introduction to Social Science*. Lexington; Massachusetts; Toronto: Health, 1990.
- Neuberger, E. "Classifyino Economic Systems". In *Comparative economic systems: Models and Cases*, 18-26. Boston: Irwin, 1989.
- Pavliuk, T. I., Bychkov, M. M., and Martynova, L. B. *Transformatsiia natsionalnykh ekonomichnykh interesiv* [Transformation of national economic interests]. Vinnytsia: VTEI KNTEU, 2015.
- Parsons, T. *Sistema sovremennykh obshchestv* [The system of modern societies]. Moscow: Aspekt Press, 1997.
- Panukhnyk, O. V., and Markovych, I. B. "Teoretychni zasady bifurkatsiynosti ekonomichnykh system v konteksti transformatsii mizhsubiektnykh zviazkiv" [Theoretical foundations of bifurcational economic systems in the context of transformations of relations of intersubjective]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (2015): 51-57.
- Polanyi, K. *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press, 1957.
- Popper, K. R. *On the Theory of Objective Mind*. In Internationaler Kongress fur Philosophie. Wien, 1968.
- Shtuler, I. Yu. "Modyfikatsiia modelei rozvytku natsionalnoi ekonomichnoi systemy" [Modification of the model of the national economic system]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (173) (2015): 12-20.
- Shumpeter, Y. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [The theory of economic development]. Moscow: Progress, 1992.
- Stoliarchuk, Ya. M. *Hlobalni asymetrii ekonomichnoho rozvytku* [Global asymmetry of economic development]. Kyiv: KNEU, 2009.
- Stepanenko, S. V. *Instytutsionalnyi analiz ekonomichnykh system (problemy metodolohii)* [Institutional analysis of economic systems (methodological problems)]. Kyiv: KNEU, 2008.
- Spenser, G. *Sinteticheskaya filosofiya (v kratkom izlozhenii Gordova Kollinza)* [Synthetic Philosophy (in the summary of Howard Collins)]. Kyiv: Nika-Tsentr, 1997.
- Shynkaruk, L. V. "Strukturnyi i sotsialnyi aspekty otsinky proporsiiynosti ta dysproporsiiynosti v ekonomitsi" [Structural and Social Aspects of proportionality and disproportionality in the economy]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho un-tu*, no. 4 (2014): 71-78.
- Shkodina, I. V. "Suchasni tendentsii samoorhanizatsii svitovoi ekonomichnoi systemy" [Modern trends in self-global economic system]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 9 (2012): 70-77.
- Valras, L. *Elementy chistoy politicheskoy ekonomii, ili teoriya obshchestvennogo bogatstva* [Elements of pure economics, or the theory of social wealth]. Moscow: Izograf, 2000.
- Varieties of Capitalism: the Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York; Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Yevdokymova, D. M. "Ekonomichnyi rozvytok: protsesnyi pidkhid" [Economic development: process approach]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no. 15 (2004): 21-24.